

Vuxnas läsförmåga i Sverige – IALS.

Docent *Mats Myrberg*, Lärarhögskolan i Stockholm.

"De dagliga läsvanorna och läskraven i arbete, studier etc. har en avgörande betydelse för läsförmågans utveckling. Skolan lägger en mycket viktig grund, men denna grund kan eroderas ner om den inte får dagligt underhåll i vuxenlivet. Å andra sidan kan man se att människor som återfinns i läskrävande situationer fortsätter att utveckla sin förmåga i vuxen ålder."

1994/95 genomfördes på Skolverkets uppdrag den första landsomfattande undersökningen någonsin av vuxna svenskar läs-, skriv- och räkneförmåga. Undersökningen var en del av det sk "IALS"-projektet (International Adult Literacy Survey) som leds av OECD. Förutom Sverige har också USA, Canada, Storbritannien, Belgien, Irland, Australien, Nya Zeeland, Tyskland, Schweiz, Holland och Polen deltagit i undersökningen. Sverige intar tätpositionen när det gäller vuxnas läs-, skriv- och räkneförmåga bland de tolv länder som deltagit hittills. Bland vuxna svenskar (16-65 år) klarar tre av fyra uppgifter som motsvarar grundskolekraven efter årskurs nio. I till exempel Storbritannien klarar hälften av den vuxna befolkningen motsvarande uppgifter.

International Adult Literacy Survey (IALS) byggdes 1998/99 på med ytterligare undersökningar av vuxnas läsförmåga i olika länder. I Sverige upprepades undersökningen bland ett antal av dem som deltog 1994/95. Syftet var att studera effekter på läs-, skriv- och räkneförmåga av vuxenutbildning (exempelvis "Kunskapslyftet" och "Svenska för invandrare") och kompetensutveckling i arbetet. Undersökningen 1998/99 studerar också på EU:s uppdrag hur själva mättekniken fungerar. Teorin bakom IALS har utvecklats i USA och Canada. Frågan är om samma teori också kan användas för att beskriva läs-, skriv- och räkneförmåga i andra länder med andra läs- och skrivkulturer.

Den svenska undersökningen 1998/99 omfattar också intervjuer med fler invandrare än de som deltog i 1994/95 års undersökning. Invandrargruppen är mycket heterogen när det gäller läsförmåga. Därför behövs ett överurval för att kunna dra några slutsatser om till exempel effekter av vistelsetid i Sverige, deltagande i "Svenska för invandrare" etc. Samtidigt har den internationella undersökningen utvidgats med bland annat våra nordiska grannländer Norge, Danmark och Finland.

Avgörande betydelse för läsförmågans utveckling

Resultaten från IALS visar att de dagliga läsvanorna och läskraven i arbete, studier etc. har en avgörande betydelse för läsförmågans utveckling. Skolan lägger en mycket viktig grund, men denna grund kan eroderas ner om den inte får dagligt underhåll i vuxenlivet. Å andra sidan kan man se att människor som återfinns i läskrävande situationer fortsätter att utveckla sin förmåga i vuxen ålder. OECD och Statistics Canada introducerar begreppet "life wide learning" (jfr "life long learning") för att beteckna denna viktiga vardagsinlärning som oftast sker utanför formella utbildningssammanhang. Arbet livet pekats ut som ett nyckelområde för att befästa och utveckla läs-, skriv- och räkneförmågan. Den som inte får utvecklande arbetsuppgifter löper stor risk att försämra sin förmåga. Många som återfinns i sådana uppgifter i arbetslivet har redan från början mindre god läsförmåga, som alltså ytterligare försämras av bristen på "underhåll". Denna dagliga (men för det allra mesta omärkliga) kompetenserosion i arbetslivet pekats ut som en av de viktigaste policyfrågorna för ekonomisk och social utveckling.

Rangordning av de deltagande länderna

En enkel rangordning av de deltagande länderna döljer viktig information om fördelningen av problemlösande läsförmåga. Vuxna i USA har till exempel en god genomsnittlig förmåga. Andelen som presterar bland de bästa eller bland de sämsta är dock mycket stor. Motsvarande bild finns även i Storbritannien och Nya Zeeland. Det motsatta förhållandet, med en mindre andel som presterar bland de bästa och sämsta, och en större andel i mitten av fördelningen, finns i Holland, Tyskland, Schweiz och Belgien.

Yngre presterar bättre än äldre i samtliga deltagande länder. Detta har i stor utsträckning att göra med de yngres bättre utbildningsbakgrund. Även bland yngre finns dock skillnader i förmågenivå mellan länder. Unga vuxna i Sverige (16-25 år) läser bäst jämfört med unga i de övriga deltagande länderna. Unga vuxna i Holland och flamsktalande Belgien presterar på i det närmaste samma nivå som unga i Sverige, medan vuxna svenskar i åldrarna över 45 år har påtagligt mycket bättre förmåga än motsvarande grupper i alla andra deltagande länder. Sveriges försprång vad gäller den äldre gruppen i den internationella jämförelsen kan hänföras till faktorer som bättre utbyggd vuxenutbildning, högre arbetskraftsdeltagande, fler bibliotek och mer tidningsläsning. Skillnader mellan länder vad gäller de yngres förmåga kan hänföras till graden av selektivitet i utbildningssystemen. De länder där många unga fortsätter med studier utöver den obligatoriska skolan har också bra resultat.

Skillnaderna mellan de deltagande länderna är inte särskilt påtagliga om man enbart jämför grupper med högre utbildning (minst motsvarande högskoleföreberedande gymnasieskola). Däremot är skillnaderna stora mellan länder när det gäller de lägre utbildades förmåga. Här är Sverige mycket överlägset övriga deltagande länder.

Social bakgrund

Social bakgrund spelar en roll för läsförmågan i samtliga deltagande länder även sedan man tagit hänsyn till utbildningsnivå. Det innebär att vuxna från högre socialgrupper presterar bättre än vuxna från lägre socialgrupper på samma utbildningsnivå. Denna effekt är särskilt tydlig i Storbritannien, Irland, USA och Schweiz.

Kopplingen mellan arbetslöshetsrisk och dålig läsförmåga är tydlig i alla länder. Det finns också en klar koppling mellan låg lön och dålig läsförmåga. I Canada, USA, Irland och Storbritannien finns även en klar koppling mellan god läsförmåga och hög lön. I andra länder (till exempel Sverige) finns ingen sådan koppling. Omstruktureringen i arbetslivet ökar kraven på problemlösande läsförmåga. Andelen s k lågkvalificerade yrken, där låga krav på läsförmågan ställs, minskar och i de yrken som finns kvar, stegas kraven på avancerad läsförmåga. Sådant som tidigare ar arbetsledaruppgifter smyger sig in i de flestas vardag när företagen "plattar ut" organisationen. Möjligheterna att få jobb minskar, och arbetslöshetsrisken ökar för de grupper som har sämst förmåga. Ungdomsarbetslösheten är ett stort hot mot de goda förutsättningar som byggts upp under skolåren.

En av fyra dagstidningsläsare har svårigheter att tillgodogöra sig vanliga nyhetsartiklar där de inte är välbekanta med innehållet. Lågfrekventa ord bör undvikas, liksom abstrakta begrepp som kräver flera tolkningssteg för att förstå vad som åsyftas. Konkreta rubriker, bilder och bildtexter, samt omsorgsfull redigering gör det möjligt att förstå även ganska komplicerade texter.